Doc.2

Documents i estudis del museu

Museu Comarcal
de Cervera

Les dones de la casa Duran i Sanpere de Cervera

Mónica Piera Miquel - *Historiadora de l'art i especialista en l'estudi del moble català.*

(Memòria del projecte de recerca, *la casa en femení. Rellegint la casa en clau de gènere* (2020) Museu de Cervera)

https://museudecervera.cat/ca/b/casa-duran-i-sanpere/p/la-casa-en-femeni-233

Introducció

Cervera a finals del segle XIX i primera meitat del segle XX és una ciutat petita de costums ben arrelats i amb rols definits per part dels membres masculins i femenins dels diferents estrats socials. Les relacions entre estaments i les relacions de gènere estan clarament tipificades i difícilment es trenquen. Diferents mecanismes faciliten que els membres de cada família conegui les obligacions i comportaments que es consideren correctes. Mare, pare, avi, àvia, fill i filla, hereu, tiet, tieta, gendre, jove,... cadascú aprèn a desenvolupar el rol durant el temps que l'ha de viure. En el cas d'una vida llarga, les persones han de actuar i representar diferents personatges, tots ells amb el paper ben especificat en el llibret de la vida o codi de conducta. Trencar els cànons suposa un daltabaix en les famílies i la comunitat, ja que el que s'estima correcte és allò que ajuda a aconseguir l'ordre i la pau social, un objectiu que és col·lectiu. El bé comú està per sobre de l'individual, de tal manera, que davant d'un conflicte el segon és el que es sacrifica. Tan important és mantenir les convencions i seguir el que és considerat adequat, que en cas d'abandonar-se es castiga severament o, en tot cas s'amaga i silencia, encara que sigui a cop d'hipocresia.

En el cas de les dones, el matrimoni o l'ingrés en monestir són les úniques opcions vitals ben acceptades, i el sentit de la primera opció és la procreació.

Quan intentem imaginar Cervera d'aquella època i, en concret, el paper que jugaven les dones, no podem més que endinsar-nos a la novel·la *Laura a la ciutat dels sants*, ja que Comarquinal, nom amb el que Miquel Llor bateja Vic, comparteix molts punts en comú amb Cervera, fins i tot la boira. Una boira que simbolitza aquests dos nuclis eminentment rurals del territori català, tancats en sí mateixos i orgullosos de mantenir les seves tradicions.

La família Duran forma part de la burgesia terratinent, una classe social dirigent del segle XIX, que defensa les virtuts pairals que afecten a les conductes i relacions, fins i tot a l'interior de les llars, de les que depenen el bon nom de la família. La casa museu Duran i Sanpere és el testimoni d'un d'aquells escenaris, ja no d'una novel·la, sinó de la vida real d'una família. L'espai és conegut com el lloc d'origen de l'historiador i arxiver

Agustí Duran i Sanpere, però aquesta llar és el refugi on neixen, creixen i viuen diferents generacions d'homes i també de dones. És el sostre protector de les inclemències climàtiques i dels perills, i és sobre tot el temple d'una família, escola de valors i coneixements, que amaga els secrets dels estranys. Cada matrimoni marca el seu estil, les maneres de fer i compartir, però, com diem, les pautes bàsiques d'educació i convivència estan ben traçades per la comunitat.

En una societat on la individualitat té un valor secundari o al menys no s'ha de mostrar, especialment si es tracta d'una dona, és difícil trobar senyals per identificar-la. Elles rara vegada són protagonistes de res, i encara menys, en una ciutat rural com Cervera. S'espera d'elles que passin desapercebudes, que no es revelin, la qual cosa fa difícil seguir les seves petjades. Però si en un lloc les hem de trobar és, sens dubte, a l'interior de les llars, on elles, no només passen la major part del temps i tenen un paper definit, sinó a més on una d'elles, la mestressa, juga un lloc determinant per al funcionament d'aquella petita porció d'estructura social, la família, que es representa a la casa.

La casa burgesa s'entén com la llar de la família paternalista on cada membre actua sota regles establertes, adaptant un model procedent de la noblesa i on la dona està supeditada al marit. La concepció de l'edifici, la assignació d'estàncies i la seva distribució segueix unes pautes, que es repeteixen dintre d'aquell grup social, perquè són útils per tal de portar a terme les accions, que igualment estan tipificades. La casa es divideix entre àrees privades i de recepció. Igualment, es remarca la separació de tasques masculines i femenines, que incideixen directament en l'organització dels espais, i donen lloc a estances pensades per a cada un d'ells, en el que s'ha denominat divisió de les esferes. La domesticació de la casa, les majors facilitats per adquirir béns de consum per part de les classes mitjanes, i la posada en valor del paper de la senyora, porta a tenir més cura de les zones privades, que es moblen segons noves tendències. Les habitacions es decoren amb mobles a joc, que ja es podien comprar per catàleg, a grans magatzems o a botigues especialitzades, ocupació que recau en el grup femení. Les petjades de les dones les podem estudiar a partir dels espais que ocupen;

principalment la saleta i la cuina; així com dels que no trepitgen, com ara el despatx, ja que l'absència pot parlar tant com la presència.

Elisa Sanpere i Herminia Grau

Per una vegada entrem a la casa Duran amb l'objectiu de conèixer la vida de les dones que hi visqueren. Conservem les pedres, els espais i un bon grapat de mobles i objectes que ens serveixen de testimoni, ens submergeixen a l'època i ens situen en les accions que hi tingueren lloc, però, a més, a través d'ells intentem arribar a les emocions i vivències de les usuàries. Els béns materials ens apropem a dues mullers que hi visqueren en el seu interior i regiren la família, l'Elisa Sanpere i Labrós, muller d'Agustí Duran i Ferreres des de 1884, qui va morir el 1940; i Herminia Grau i Aymà, esposa de l'hereu del matrimoni, Agustí Sanpere i Miquel, amb qui va casar el 1924. Ens proposem arribar a interpretar la identitat d'aquestes dues dones de la casa i ho farem a partir d'uns temes que ens serveixen de finestra. Ens acostem amb cautela i fent servir les fonts disponibles per tal de no caure en un fals històric. Volem entendre el paper que jugaven en aquella societat, i identificar els seus sentiments, que encara que fossin de persones que van viure en el passat, són compartits amb les de qualsevol època, fins i tot les del segle XXI, ja que es poden considerar sentiments universals.

Més interessant és encara traspassar la informació recollida a l'actualitat i reflexionar sobre qui fa les tasques que estaven confiades a les dones, com reaccionem davant les opinions i normes imposades, com vivim i expressem els sentiments, i meditar sobre la manera que portem les relacions de gènere i de classe. Igualment val la pena ser conscients del canvi de rol que té la casa en la nostra vida. La casa Duran és una via que ens ajuda a conèixer-nos millor i ponderar els discursos.

Pren les claus; sigues mestressa!

"Escolta! Seràs la mestressa; et serviré tota la vida. Té, si vols les claus! Aquesta és del calaix de la plata; aquesta és de l'escriptori del pare, de la caixeta dels valors. Té! (...) Pren les claus; sigues mestressa![1]

[1] Miquel LLOR. *Laura a la ciutat dels sants*.

La dona, ésser inferior en el codi civil, no pot decidir sobre la seva vida i béns sense la tutela del pare, germà i marit fins a finals del segle XIX. El divorci no s'aprova fins l'any 1932. Davant unes estructures rígides i inamovibles, la majoria de dones es resignen a la jerarquia imposada, els patrons i cànons establerts.

En aquell entorn, la mestressa és la posició més alta que una dona sol aconseguir. És l'autoritat del portal endins i les claus el seu símbol. Efectivament, les claus són sinònim de responsabilitat, però també de poder, encara que sigui només entre aquells que conviuen a la casa per sota de l'home de la casa. La mestressa mana, decideix què i com es fan servir les coses, fins i tot pot imposar certes opinions davant l'home; però aquests drets impliquen importants deures. La bona mestressa burgesa ha de cultivar virtuts com ara la submissió, sobrietat, estalvi, modèstia, fidelitat, moralitat, solemnitat i educació, tot això en un marc religiós, social i cultural rígidament definit. La casa exigeix molta dedicació. Dirigir i fer totes les tasques d'aquella petita o gran "empresa" implica abnegació, sacrifici, a més de bona salut i capacitat d'organització i de lideratge.

Diverses generacions de dones viuen i actuen a la casa Duran. Elisa ens recorda a la Teresa Muntanyola, de *Laura a la ciutat dels sants*, dones que no només accepten el paper estereotipat de mestressa que els ha pertocat viure, sinó que gaudeixen de tenir unes normes que les ajuden a actuar. Son pautes que no han decidit elles, però sota les que han estat educades des de petites i, per tant, les compleixen amb èxit perquè no els suposa problema mantenir-les. A l'Elisa li agrada la casa, els mobles delicats i les robes fines. És un idíl·lic i estereotipat concepte de dona dòcil i laboriosa que s'ocupa de convertir la casa en un espai de domesticitat, és a dir, d'harmonia, equilibri i refugi. Educa les filles, la Joaquima i la Montserrat sota aquests paràmetres i igualment es preocupa que el seu marit pugi exercir sense intervencions els seus negocis, tasca que en gran mesura es fa al despatx, dintre del mateix àmbit domèstic. En l'Elisa recau la responsabilitat de mantenir adequadament aquell espai masculí, i també de que no se sentin els sorolls

de nens quan l'home de la casa està en hores de treball.

Prudència autoritària

"Tu mateixa; des d'ara a tu pertoca fer i desfer"(...) Jo? Interroga la Laura. Qui més mestressa? (respon la Teresa) I sense abandonar l'expressió de prudència autoritària: És clar que nosaltres no hem volgut tocar mai res de tal com ho tenia la mare." [2]

Prudència autoritària és la qualitat essencial de la Teresa Muntanyola, que aprèn a dirigir la casa de Vic amb seguretat i control, i amb la cautela necessària per no perdre les maneres i no expressar els sentiments. Encara que arribada de Barcelona, Elisa s'adapta bé a la societat cerverina, ja que havia estat educada en un ambient conservador de costums rígids. L'Elisa, la jove de casa Duran, igual que la Teresa, és l'exemple de bona mestressa, segons els paràmetres de la burgesia decimonònica, que viu en primera persona, i molt possiblement, decideix les reformes de l'edifici per incorporar les decoracions de 1887-1894. Recordem que la direcció de la casa -entesa com a família i propietats- es considerava un negoci compartit entre marit i muller, un s'ocupava del món exterior i l'altre dels assumptes domèstics. Porta la casa, controla els comptes, dirigeix el servei domèstic, marca les tasques i decideix el menjar, la vaixella que es posa i la roba que porta cada un dels membres de la família. En el cas de l'Elisa, ella fa aquestes funcions i de companya del marit mentre es viu, i segueix exercint de mestressa a la seva mort. Pensem que una vídua ha d'esforçar-se en ser "mujer varonil",[3] per aconseguir mantenir l'ordre de la llar sense home al cap davant. Elisa, com a mestressa vídua, té autorització per tancar amb pany i clau la part noble de la llar, com a símbol de dol, encara que sigui contra l'opinió de la resta de la família.

En canvi, reconeixem en la Hermínia, arribada de Barcelona amb una posició menys acomodada i educació més lliberal i intel·lectual, trets de la Laura, la protagonista del llibre de Miquel Llor. Ambdues pateixen la reclusió que suposa viure en una ciutat petita sota el control social i unes maneres que no són les seves. Se senten castigades pel pes feixuc de les obligacions i són

[2] Miquel LLOR. *Laura a la ciutat dels sants*.

[3] Moralistes del segle XVI, com ara Luís Vives, ja parlen en aquests termes a l'hora de definir les virtuts d'una bona vídua.

examinades i criticades. De totes maneres, lluiten amb les seves armes per tal de no renunciar tan fàcilment a les seves conviccions i objectius vitals. Es treballen un camí propi, que els permet alliberar-se mental i emocionalment amb més o menys èxit. L'Hermínia no vol reduir la seva vida al compliment abnegat de les obligacions codificades, i rebutja especialment la virtut femenina de la submissió. Decideix per ella mateixa, es rebel·la contra l'Elisa per tal de demostrar que pot establir una manera diferent de portar la casa i la vida.

Es pot fugir d'una realitat amb el pensament, i ella ho practica, així com amb l'escriptura, el camí que li ajuda a racionalitzar sentiments i idees. Les cartes i la seva biblioteca són el millor testimoni d'una dona que no encaixa en aquella Cervera tancada. Durant la seva etapa com a mestressa, encara que només passa temporades a can Duran, renuncia al servei i, en canvi, va incorporant els electrodomèstics que li faciliten enormement les tasques domèstiques i li regalen temps que pot dedicar als seus interessos. La cuina a gas, la nevera, la cafetera i la torradora són bàsicament dispensadors de llibertat per a aquesta mestressa per obligació. La Hermínia, activa, ho aprofita per practicar tot allò que li motiva, l'espiritisme, escriure i traduir.

Elisa i Hermínia dues mestresses d'una mateixa família, dues maneres de portar les claus, dues realitats que han de conviure un bon temps i han d'aprendre a respectar-se pel bé d'aquella estructura social.

<u>El rebost</u>

Disposar de les claus del rebost implica el control dels aliments i la seva conservació, també suposa decidir el menú i tenir cura del que menja cadascun dels membres de la família en els àpats diaris i en els festius. Suposa està pendent del calendari litúrgic i tenir en compte les restriccions marcades per l'Església. Les festes es celebren a taula, el que incideix en una major despesa que es compensa amb altres menús de la setmana.
La celebració s'ha de diferenciar del que és comú i quotidià. Un bon àpat es serveix en la vaixella bona de porcellana, guardada sota clau en la vitrina del menjador a la vista de tothom, i en estovalles de fil, aquelles delicades que inclouen les inicials

familiars bordades i que s'emmidonen amb cura.
Les receptes són béns preuats de qualsevol mestressa que guarda en llibretes elaborades personalment i que s'amplien al llarg de tota la vida. Les receptes es transmeten de mares a filles, perquè un convit es valora en gran mesura pel menú que s'ha servit i la manera que s'ha presentat.
Sense frigorífic, per aconseguir la conservació dels aliments, s'han d'assecar, salar, adobar o elaborar confitures. Tasques, que dirigeix la mestressa i es sumen a la compra diària al mercat. Elisa té servei que li ajuda, però és responsabilitat seva marcar el què es compra i on. Per aquesta raó, el rebost és tancat amb clau i la mestressa pren la responsabilitat de racionar els aliments i decidir què i quant s'ha de gastar.
La primera etapa de l'Hermínia com a mestressa les dificultats per conservar i elaborar els aliments són els mateixos; però en el segle XX, les innovacions tecnològiques avancen ràpidament oferint magnífiques facilitats a les mestresses i canviant els sistemes de consum i de viure els espais.
L'electricitat, l'aigua corrent i els artefactes tècnics, especialment el telèfon, la ràdio i la televisió que trenquen amb l'aïllament de les dones als interiors de les cases i les obren a un exterior inexplorat; i els electrodomèstics, que els proporcionen hores lliures i un alè de modernitat.
Impressiona veure els avenços aconseguits per afavorir la gestió de les tasques domèstiques des de 1884, any que l'Elisa es va casar fins a XXX, a la mort de l'Hermínia.

Davant d'aquella realitat, ens hauríem de preguntar la nostra relació actual amb els aliments, el valor que donem a disposar d'ells en tot moment sense tenir en compte les estacions, la dificultat d'obtenció i elaboració, ni el lloc de producció. Hauríem de preguntar-nos què pensaria l'Elisa, així com la resta de mestresses de tots els temps abans de mitjans del segle XX, si ens veiessin obrir la nevera, que no porta clau, i agafar sense entrebancs allò que desitgem. Encara més, què diria la mestressa del desbaratament que fem dels aliments, d'omplir i no acabar el menjar del plat? De deixar caducar els productes quan elles estaven pendents diàriament del seu estat i l'ús racional? Igualment, les maneres de comunicar-nos i

d'informar-nos de tot allò que passa a prop nostre o ben lluny.

El braser

El braser ha estat el sistema d'escalfament d'ús general des d'antic i durant moltíssimes generacions. Econòmic, transportable, fàcil d'encendre i de mantenir les brases és un d'aquells dissenys anònims ben útil i intel·ligent. Són diversos els models creats per donar solució a cada situació. De terra amb caixa de fusta o de llautó, els maridets per a les mans, els escalfallits i els de taula, que aprofiten la zona sota el tauler per escalfar la roba, els descobrim a can Duran i Sanpere.

Als vespres d'hivern, quan la boira baixava, la tertúlia de les dones es feia necessàriament al voltant del braser. L'escalfador reuneix les dones en rondalla, totes juntes, encerclant un foc que té orígens ancestrals. El braser representa la força de les dones silenciades, de totes aquelles que no han deixat rastre, però que han estat pilars del funcionament de la casa. Mentre lluitaven contra el fred, seguien fent alguna de les moltes tasques domèstiques que obligava a seure: desgranar llegums, pelar patates, cosir, resar el rosari, alletar, educar. Les cadires baixes de boga eren el complement ideal dels brasers de terra, mentre que les altes servien per seure davant la taula amb faldilles.

El braser ha igualat a les dones de tots els estrats socials, perquè el fred de les estances era el mateix per a totes elles, visquessin amb el luxe que visquessin. Totes, recloses tantes hores a l'interior de la casa, necessitaven d'aquell estri per escalfar-se física i anímicament. En el braser es parlava baix i lent, en una època que les hores de les tardes d'hivern eren interminables. Llibertat i soledat són dos termes antagònics al braser. Ja fos de llautó o de fusta, obligava a compartir espai i al contacte físic. Podia arribar a ofegar, però també era sinònim de la força de les dones d'una casa. La mestressa dirigia la conversa, alliçonava, marcava el ritme de la pregària i imposava les normes i feines. El braser és el testimoni d'aquelles innumerables estones plenes de tafaneries i confessions, patiments i rialles, febleses, desitjos i pors, que bàsicament tenien lloc entre dones i, de passada, la mainada que estava al seu càrrec. No havia opció per a la fugida, podia ser salvació o opressió. En cada

casa, en cada poble del territori, durant segles.

Els armaris de la roba

Els teixits eren un dels béns més cars d'una família. Es podia saber el nivell econòmic d'una persona a partir dels vestits, igual que es podia valorar la casa per les tapisseries que lluïen als salons principals. Conscients d'aquest valor, una de les grans responsabilitats de la mestressa era la cura dels teixits, així com l'elecció adequada para a cada ocasió, perquè l'ús de la indumentària i de les robes de la casa estava regit per un codi social rígidament imposat.
L'Elisa va complir amb èxit aquesta tasca, tant a l'hora d'escollir el guarda-robes de la família com en les tapisseries de la casa. Encara que la zona de visita de la casa Duran i Sanpere només es fes servir des de finals de la dècada de 1880s i fins 1914, i encara que l'ús no fos continuat, només amb molta cura i dedicació és possible mantenir l'estat de conservació dels teixits que gaudim actualment a les diferent sales. Per a què els colors no perdessin intensitat ella va vigilar l'entrada de llum i per evitar els frecs va fer per a què s'utilitzessin els seients amb delicadesa. Les cortines, cortinetes i tapisseries conserven l'aspecte original perquè ella va manà que es guardessin a l'arribar el final de cada temporada, es rentessin a mà i planxessin sense marcar plecs.
Les mestresses, i en general totes les dones, eren conscients del cost de posseir robes bones i transmetien aquest valor als fills i filles. Aprendre les diferents tècniques de costura era una de les lliçons principals de qualsevol dona, ja fossin per autoconsum o per ajudar a portar les carregues familiars. Cosir per apedaçar, per allargar la vida de les robes, cosir per lluir treballs d'agulla, puntes i bordats. Cosir, filar, teixir i bordar per confeccionar els propis vestits de la mainada i per tal de decorar els salons amb coixins, cobretaules i cobrellits. La roba s'heretava la qual cosa obligava a adaptar-la a les mides dels més menuts sense que això impliqués anar mal vestit.
La costura va ser posada en valor per a l'església; especialment des de la Reforma del segle XVI i així ha continuat al llarg dels segles. Es tractava d'un treball lent, que obligava a estar a casa i allunyava la dona de les temptacions del carrer i de l'ociositat. Era símbol d'honestedat i de pudor. La

imatge de la Mare de Déu cosint al seu dormitori o saleta es va multiplicar com a model ideal durant moltes generacions. Les labors eren, per tant, l'activitat preferent per a totes les dones, fossin del grup social que fossin. Les benestants, com ara l'Elisa, les practicaven individualment i també en grup amb amigues i familiars. Aquest fet portà a que els estris de costura es convertissin en objectes de consum, en ocasions sofisticats i a la moda, que es lluïen en aquestes reunions.
Si cada ocasió requeria un tipus de indumentària, també a la casa es canviaven les robes de diari per les de gala, per tal de posar en valor l'ocasió i per conservar durant llarg temps aquelles peces més cares. Per tal d'aconseguir la bona conservació i allargar al màxim la vida dels teixits, a més de cosir, la roba s'havia de rentar, planxar i guardar amb cura. Es deixava ben disposada en les lleixes dels armaris i calaixos de les calaixeres, i els complements es col·locaven novament en les seves capses d'origen per tal d'evitar deformacions i esquinçaments. Això és feia amb els barrets, les flors de roba i altres guarniments dels vestits i cabells, els ventalls i els mocadors, com els recollits a la casa Duran. Els canvis d'hivern i estiu obligaven a evitar els atacs d'arna i les males olors per floridura.
Es posaven remeis contra les plagues i s'aromatitzaven els interiors d'armaris i calaixos.
Passejant per la casa Duran descobrim diversos estris que van servir per facilitar aquestes tasques. Alguns molt senzills, com ara el fus i les planxes de ferro, i d'altres més especials, com la canastreta de les llanes d'un model importat de França o el cosidor d'estil Art Deco.

Els contenidors de roba es tancaven amb clau i també aquí era la mestressa que decidia qui la portava. El que segur és que ella era la responsable de l'armari amb la roba de la casa, aquell que guardava els millors llençols bordats de fil, les estovalles bones, així com les fundes de domàs del saló principal. Les cases burgeses disposaven de l'habitació dels armaris, que solia coincidir amb el de la planxa, però el guarda-robes principal es situava a les sales de visita per tal de que les amistats poguessin contemplar l'ordre de l'interior i la qualitat de les robes de la casa. Des de mitjans de segle XIX, aquesta demostració pública

havia agafat una nova solera gràcies a un moble nou, l'armari de lluna. Elisa va posar un d'imponent. Es tracta d'un armari de grans dimensions treballat amb fustes de qualitat importades i contrastades de l'exterior a l'interior, com el que llueix al dormitori blau. A la porta incorporava una gran lluna. Aquest mirall, que les indústries de l'època eren capaces de fer, augmentava la llum de l'estança, reflectia el magnífic llit amb cortinatges de seda i permetia analitzar i comparar els detalls dels vestits de la família i visitants.

La nova higiene

Entrats ja a inici de segle XX, la higiene és tema cabdal per a les mestresses, un concepte nou que obligava a canviar hàbits i costums. Des d'antic ella tenia moltes ocupacions a complir, però els avenços en la microbiologia feien necessari que la cap de família tingués present la necessitat de normes de salut bàsiques per lluitar contra els microorganismes. Ella com a responsable del benestar havia de marcar les directrius per tal d'evitar malalties. Per matar bactèries, virus i fongs es va imposar normes com ara la neteja amb aigua i sabó, desinfecció, ventilació i entrada de sol, conceptes que actualment ens semblen evidents, però difícils de transmetre a una societat que havia convertit els teixits i les tapisseries en sinònim de luxe.
Els metges i els anuncis dels productes de bany remarcaven que una bona mestressa cuidava de la salut de la família i era responsable de la higiene diària dels infants i de la casa.

A can Duran podem copsar com Elisa Sanpere va començar a incorporar els consells higienistes amb cautela i sense trencar amb els conceptes tradicionals d'interior elegant. Va mantenir les alcoves als dormitoris, considerats molt perillosos pels metges per no tenir ventilació directa, però va escollir portes de vidre per tancar-les en substitució de les cortines opaques. Recordem que les malalties es passaven al llit de les alcoves i fins i tot allà tenien lloc les vetlles. Elisa també fer posar terres hidràulics, vistoses catifes que es renten amb aigua, encara que el nombre de teixits de les sales era nombrós. Com a dona del canvi de segle, estava assimilant que la bellesa física començava per la neteja del cos. Va substituir els tocadors per mobles rentamans. Eren d'estructura de fusta

per a no perdre la presència de moble i poder-los lluir a les sales, però incorporaven taulers de marbre que responien bé a l'aigua que queia de les aixetes i gerres.
A la casa Duran no es va arribar a utilitzar el concepte de sala de bany independent, que a Estats Units les empreses ja comercialitzaven a la dècada de 1880 i a Barcelona poc després. En aquesta llar de Cervera, l'aigua s'incorporà d'una manera menys traumàtica, que no implicà reformes arquitectònics ni canalitzacions. Com l'Elisa havia realitzat les reformes de la part noble just abans d'aquella novetat, va introduir les mesures higièniques a partir d'utensilis portàtils que les empreses van començar a comercialitzar amb èxit i no obligaven a modificar substancialment els hàbits.
Va comprar un bidet, que encara que a França ja era conegut des del segle XVIII, aquí no es va generalitzar fins a molt finals del segle XIX. També va comprar diversos rentamans i tovallolers, de tal manera que cada dormitori tenia el seu espai de neteja personal. En canvi, va mantenir la necessària o comuna, únic wàter de la casa. Estava ubicat al pati i era d'ús general per a tota la família. Als dormitoris es seguien fent servir els orinals, que es guardaven en les tauletes de nit per no haver de sortir al pati a mitja nit. Els malalts i les gestants disposaven de l'orinal alt, que posteriorment va ser substituït per la cadira don Pedro, sempre més còmode, encara que amb l'estructura de fusta era més difícil de netejar.

Naixements a casa

En el teatre de la sociabilitat d'èpoques passades, els dormitoris jugaven un paper cabdal i en ells la dona complia un rol imprescindible. Quan es tenien les criatures a casa, la futura mare -dona- era ajudada per la llevadora i per la resta de dones de la casa. Era un treball en equip amb tasques ben repartides segons edat i capacitats amb l'objectiu de portar a bon fi el naixement. Portar aigua i roba neta, escalfar la sala, cuidar de la partera, netejar el nadó, totes les tasques d'un moment tan important per a qualsevol família, eren portades a terme per dones. El pare només entrava una vegada el nadó havia nascut, moment que se li presentava el seu fill o filla, i el mossèn de confiança només era cridat en el cas de que el naixement es

compliqués i es patís per la vida de la mare o nadó.
Els coneixements per assistir un part, igual que els d'altres moments vitals, han estat transmesos oralment de mares a filles, generació rere generació. Fins a la incorporació de metges professionals, ja avançat el segle XX, elles han sabut donar resposta a naixements, però també a malalties i a preparar els morts per a les vetlles ajudades per monges, també dones, i aquests moments amb les seves alegries, angoixes i patiments tenien lloc en els interiors domèstics.
Les cambres amb alcova de la casa Duran ens endinsen en els escenaris de representació de la família, però igualment hauríem de recordar que en aquests espais van tenir lloc aquests actes vitals. A finals de segle XIX, en aquestes cambres van tenir lloc els naixements i es van vetllar als morts de la família.
En el moment del part podem imaginar el rentamans amb dipòsit servint aigua neta sense necessitat d'anar a buscar cubells al pou del pati, l'escalfapanxes encès per donar calor i escalfar les robes del bebè, que feia dies que s'havien netejat, planxat i guardat amb flors d'olor als calaixos de la calaixera. Igual que elles no havien oblidat de demanar ajut a la Mare de Déu, col·locada a la lleixa junt al llit, i dedicar-li oracions i flors. El got de malalt servia per donar a beure a la futura mare després de l'esforç realitzat i se li apropava l'orinal alt per tal de no haver de sortir al pati, on estava situada la comuna.
Passat el naixement, la criatura era presentada en societat. La distribució de sala i alcova era excel·lent, i per aquesta raó, sent originària de la França barroca del segle XVII, es va mantenir a gran part d'Europa fins inici del segle XX. Dignificava l'escena i als protagonistes. La sala acumula cadires que serien utilitzades per les amigues i familiars i aquells mobles que havien servit en el part lluïen les millors gales, igual que les cortines de l'alcova i les puntes de sobre les tapisseries i el bressol vestit de llençols de fil amb elegants i delicades puntes.

Els mobles femenins heretats

S'ha repetit que en el passat la dona valia el que valia el seu dot; és a dir, la quantitat de diners que la família aportava en ocasió del matrimoni. Aquells diners, que eren de la núvia i generalment gestionava el marit, ella

els mantenia en propietat fins a la mort i recuperava la gestió en el cas de pèrdua del marit. Sabem que l'Elisa no va rebre dot per incompliment de l'aportació prevista per part dels Duran, la qual cosa la va deixar sense recursos propis, però núvies de la família de generacions anteriors si que havien tingut oportunitat de gaudir-ne.

A més de diners, el dot podia incloure alguns béns personals, sent especialment comú el contenidor on la núvia guardava l'aixovar.

Des de l'edat mitjana i fins el segle XVIII el moble que s'aportava a la dot era la caixa. En el cas de famílies benestants s'aportaven com a mínim dues d'iguals, una que obria només amb tapa i l'altra amb tapa i calaixets a la part dreta del frontis. Aquestes caixes es col·locaven al dormitori a la vista de les visites i són conegudes com a caixes de núvia o de nuviatge. La decoració dels mobles era testimoni de l'estatus de la família de la propietària així com el seu lloc d'origen. La clau de la caixa la guardava ella, ja que també el contingut era seu. Les caixes les solien heretar les filles, qui les mantenien visibles com a record de la mare. A la casa Duran es conserven dues caixes barroques, que deurien haver format part de dots d'avantpassades de la família. La talla floral ens indica que les famílies eren de Terres de Lleida, molt possiblement de la mateixa Cervera.

A partir del segle XVIII, la calaixera es va convertir en el nou contenidor de la indumentària. Aquelles famílies que podien, substituïen la caixa per aquest contenidor on guardaven l'aixovar, que formava part del dot. També en aquest cas, si era possible, es lliurava una parella. A les calaixeres, la roba quedava més ordenada i protegida, la qual cosa facilitava la tasca de les dones i feia més fàcil mostrar-la a les visites. Aquest moble d'alçada mitjana es col·locava als dormitoris on lluïa amb més intensitat que les caixes, sempre baixes. Diverses són les calaixeres que conserva l'interior dels Duran. Unes del segle XVIII i d'altres ja del segle XIX, però totes segons les modes de la Segarra. No podem assegurar que formessin part de dots, però la qualitat fa pensar que efectivament eren propietat de mestresses de la família. Les caixes i les calaixeres que formaven part dels dots eren els únics o dels pocs béns que les dones tenien en propietat a la casa. Podem entendre que el lligam amb aquests mobles era més intens que amb la resta, propietat del marit.

Per això, veiem que es conserven durant tota la vida i formen part de les herències i es mantenen a les cases més enllà de la seva vida útil.
Passat el període d'ús, caixes i calaixeres es converteixen en records de generacions anteriors. Són exemple del respecte pels ascendents i els valors que representaven.

La saleta: l'estrado del segle XIX

Espai de dones per a rebre, prendre la xocolata, cafè o el té, espai per a la conversa, sala de música, sala per practicar activitats, com ara la costura, racó per llegir i escriure la correspondència, racó per meditar, resar o reflexionar, espai de reclusió personal voluntària o involuntària, la saleta és fins a la meitat del segle XX l'espai d'estar femení per excel·lència, que fa servir la mestressa burgesa després de les obligacions domèstiques.
En certes cases, es podia disposar de dues saletes. Una a la zona de visita per rebre, espai que representa la imatge pública de la dona a casa, i una altra, més íntima, a la part privada de la llar que és la que s'utilitzava diàriament. Aquest és el model de casa Duran, ja que l'Elisa va fer un ús restrictiu de la zona pública de la casa, que relacionà sempre amb el seu marit, mentre que es va sentir a gust a la part posterior, més discreta i poc protocol·lària.
L'origen de la saleta femenina es perd en el temps, però el seu millor reflex és l'estrado que, amb un origen medieval islàmic, es difongué als interiors cristians benestants. D'aquesta manera, les cases grans del segle XVI i XVII es distingien per incloure una sala on les dones podien passar les hores i rebre amistats, especialment femenines. Si el carrer era vist com espai de perills i vicis per a la muller, la casa pròpia i les de familiars i íntims s'entenien com els llocs on passar l'estona, rebre i seure. Dintre de la casa, la saleta era l'espai destinat a aquest fi.
L'exclusivitat de l'espai de la saleta de visita, no accessible a estaments baixos, on les dones no tenien temps per l'esbarjo, anava acompanyat d'una decoració cuidada i a la moda. Als estrados de l'edat moderna es mantenia el costum oriental de seure directament sobre coixins i catifes o en cadires baixes de dona. A partir del segle XVIII, es comencen a utilitzar les banquetes i també les cadires altes, en ocasions a lloc amb canapès i cadires

de braços, model que es manté en el segle XIX.

A la part noble de la casa Duran descobrim la saleta en el seu estat original, col·locada com és comú just abans d'arribar al saló principal, aquell que es feia servir per a les grans ocasions i en presència del senyor de la casa.

La saleta dissenyada per Elisa Sanpere estava al mig del pas, com si es volgués que quedés a la vista de tots aquells que eren convidats a les sales de visita. Es tracta d'una estança de mides reduïdes per tal de fer acollidora l'estada i facilitar la conversa entre dones. Pot sorprendre l'alt nombre de seients, que és testimoni de l'ús social de l'espai, i la rigidesa de formes dels respatllers, imposició que ajudava a mantenir els bons modals a l'hora de seure. La decoració a la moda revela un gust oriental en la tapisseria, i de certa austeritat general, com marca el protocol burgés de províncies.

Encara que segons informació oral familiar, la zona de rebre de la casa Duran es van fer servir molt poc, els espais estaven dissenyats per fer-los lluir segons les modes de finals de segle XIX. Les sales estaven preparades per ser ben il·luminades en les festivitats i sorprendre els convidats amb els colors de les tapisseries, els negres dels mobles en contrast amb els daurats dels papers pintats. Aquells dies especials, les dones seguirien ocupant principalment la saleta, aquell espai que dominava la mestressa i que li permetia mantenir converses pròpies, lleugerament allunyada del control masculí.

<u>El piano</u>

A la saleta destaca el piano de la famosa marca Boisselot, instrument que principalment tocaven les dones. L'educació musical era imprescindible i les filles d'una casa es formaven en cant i instrument. En realitat, la música, igual que les altres arts, crea bellesa i plaer estètic. Aquests camps que ajuden al desenvolupament personal es consideraven part important d'una formació complerta. La formació musical era un vessant de l'educació artística, paral·lela a d'altres com ara la pintura, decoració, arrengaments florals, etc. Les dones eren les responsables de desenvolupar aquests camps que posteriorment feien partícip als homes de bona formació. Era part del desenvolupament personal i social de les persones i tenia lloc a la casa.

Naturalment, gaudir de l'art, amb la música inclosa, només podia ser benefici d'aquells que tenien disposició de temps més enllà de les tasques quotidianes. Un plaer exclusiu que ajudava a distingir-se de la resta de la població.
A la casa Duran podem copsar testimonis d'aquesta cerca de la bellesa, especialment evident en el cas de l'Elisa. El fet d'estimar-se la casa i les ocupacions que comportava va fer que li dediqués atenció i la convertís en una llar: gerros, bouquets, fotografies, ... Les velades de música, teatre, dansa o òpera es convertien en actes socials de primer ordre on tothom hi volia ser present. A més, el piano tocat a una recepció en casa particular representava un moment de lluïment personal i familiar, que protagonitzaven les dones davant la resta de membres d'aquella petita ciutat on tothom es coneixia.

Potser ens hauríem de preguntar quin lloc ocupa a la nostra societat la bellesa, i qui i quan ens dediquem a pràctiques que remouen l'esperit i permeten gaudir del delit estètic. La mirada posada quasi exclusivament en obtenir beneficis materials ens allunya cada dia més del plaer de cultivar els sentits, un plaer que requereix un ritme lent i pausat com el del passat, aquell que permet passar de la mirada a l'observació i d'escoltar a sentir. Enlloc d'arraconar allò que era bo, encara que fos tasca de dones, hauríem de lluitar per a què homes i dones de tots els estrats socials tinguin la possibilitat de participar dels beneficis de la bellesa en les seves amples vessants.

Mostrar-se i esperar a la cadira de ball

Si en el dia a dia, la dona estava obligada a treballar sense descans, dintre de la burgesia a l'hora de participar de les festes i activitats socials, el seu paper quedava reduït a discret i obedient objecte de desig, especialment si s'era donzella. Com vèiem, el fet de tocar el piano representava una part d'aquesta exhibició pública de les filles. Cada societat crea un ideal de joveneta i en el segle XIX es mantenia el model de donzella virtuosa, que es va imposar en el segle XVI. Submisa, mansa, saludable i treballadora eren algunes de les virtuts. En el cas d'una noia de la burgesia del segle XIX i inici del XX, s'havia d'afegir els dots per exercir el paper de mestressa.

Les cadires disposades per a elles en la sala de ball, que eren molt primes i lleugeres, desvetllen el model físic que s'esperava d'elles, primes i elegants, i la col·locació en un costat de la sala on poguessin ser examinades per la resta de persones ens indica el paper de "figura d'aparador" que representaven. Les noies no participaven activament, sinó que seien a la cadireta a l'espera que els joves li oferissin un ball, que apuntaven al carnet. La indumentària encotillada, la medalla religiosa que lluïen al pit subratllaven aquesta imatge de dona modesta, a la que es sumava el mocador amb treball d'agulla, símbol de feminitat. En realitat, aquestes joves tenien poques opcions per mostrar els seus desitjos, que no podien verbalitzar sinó només insinuar amb el codi dels ventalls.

Tancar la porta de les sales de visita

L'acte que fa l'Elisa de tancar la porta de les zones de visita de la casa en 1914, a la mort del seu marit, reflexa el respecte de la vídua envers el marit, la renuncia a uns espais que eren sinònim de luxe i diversió, així com una voluntat per acceptar una nova vida més modesta. Per a ella, les alegries eren cosa del passat, però aquesta decisió no comporta eliminar la decoració i adaptar-la a les noves necessitats, sinó que el mantenir-les intactes les converteix en mausoleu a l'home que ha estimat i respecte absolut i mitificació de la seva figura.

Quan Hermínia obre aquelles portes i organitza activitats culturals en les sales renuncia a aquell model de dona, a aquell passat heretat de segles i demostra que participa d'una nova manera d'entendre la feminitat, la família i la llar. De totes maneres, no es s'atreveix a alterar la decoració d'aquell temple de la memòria familiar dels Duran. Ella proposa i actua segons les pautes dels nous aires arribats d'Europa, però va tenir cura de respectar el passat familiar del seu marit.

<u>La galeria</u>

A començament del segle XX, les pautes higienistes van posar de moda la galeria, una nova saleta d'estar familiar, també útil per rebre visites, que es podia situar a la part noble de la casa o a la privada. En la casa Duran aquest espai tancat amb vidres i persianes regulables es va poder situar a la façana de ponent, junt al pati. Permetia l'entrada de llum i el contacte amb la

natura sense haver de sortir de casa. Era un espai nou, on la dona de començament de segle XX començava a gaudir dels beneficis de l'aire net i el sol moderat, i fins i tot s'atrevia a compartir amb les visites. Així, la galeria començava a fer la funció de nova saleta de visites. L'aire més informal permetia incloure mobles menys protocol·laris, com ara els balancins i els paravents, així com pots amb plantes, que trencaven amb la rigidesa.

Entre les moltes fotografies de la col·lecció d'Agustí Duran i Sanpere val la pena fixar-se en l'escena de presentació de la filla de la Joaquima a la galeria de la casa el 1911. No és casual que el centre de l'escena, i lloc preferent, és ocupat per la mestressa, l'Elisa, qui com a àvia, dirigeix la casa i, com a responsable de transmetre els coneixements, recolza i supervisa la filla. La imatge ens acosta a una de les moltes reunions femenines que, com hem comentat, tenien lloc a les saletes, i ara també a la galeria. L'Elisa aplica el protocol a l'agafar el seient central, i la segueixen la resta de participants amb les esquenes rígides, els vestits discrets i els cabells recollits.

On fem nosaltres aquestes accions? On escoltem música, llegim i escrivim? Com seiem i ens col·loquem? On i com confessem els nostres sentiments, compartim pensaments i idees amb els nostres íntims? Quin és l'espai ideal per passar la tarda?

Conclusió

La casa Duran mostra els espais que ocupava una família burgesa de Cervera de finals del segle XIX i la primera meitat de segle XX. Les sales i els objectes que hi conserva ens apropen a aquelles èpoques del passat i es possible observar una humanització de l'entorn i domesticitat de la llar respecte a períodes anteriors. La llar ens ajuda a copsar com vivien els membres d'aquella família. Hem centrat la mirada en les dues mestresses que van dirigir la casa al llarg d'aquells anys, dues dones de formació i interessos ben diferents que deixaren testimonis que podem resseguir per entendre-les.

La casa Duran evidencia la dependència econòmica i social de la dona davant de l'home i la reclusió a l'interior de la llar on portava a terme responsabilitats de primer ordre, en especial fins a mitjans de segle XX. En el temps lliure es

relacionaven amb persones del seu grup social, normalment del mateix sexe, en un ambient tancat que deixava poc espai per les innovacions.
L'adaptació a aquelles normes no era igualment acceptat per totes les dones, especialment si venien de fora de Cervera i havien rebut una educació més oberta.
Moltes de les accions i activitats que a casa Duran es feien dintre d'aquest espai familiar i eren dirigides per les dones, actualment han estat traslladades a altres entitats i edificis i són realitzades per professionals. Estem parlant principalment de l'educació i la salut, però també podríem fer referència per exemple a la confecció de roba o elaboració d'aliments.
Igualment ens podem adonar dels canvis en la manera de portar a terme les relacions socials i els grans esdeveniments familiars, unes maneres que estan en canvis continuats que van deixen testimonis que podem recollir i analitzar.